

Титенко О. А.
аспірант ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”

ІНФОРМАЦІЯ ТА ЗНАННЯ ЯК КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

В статті показано місце і значення інформації та знання як центральних понять сучасної політичної економії для розуміння сутності становлення і розвитку інформаційної економіки та інформаційного суспільства. Досліджено якісно відмінні від традиційних економічних факторів виробництва характеристики інформації та знання, а також встановлена різниця між ними у економічному сенсі. Розкрито взаємозв'язок інформації та знання через кодифіковану форму першої та зворотній зв'язок за допомогою поняття “дані”.

Ключові слова: інформація, знання, інформаційне суспільство, інформаційна економіка, політична економія.

При з'ясуванні сутності інформаційної економіки найперше виникає питання про тлумачення й співвідношення таких центральних понять, як “знання” і “інформація”, що породжені становленням інформаційного суспільства. Незважаючи на інтуїтивну ясність, названі поняття достатньо складні й неоднозначні, ситуація ускладнюється ототожненням та розмитістю їх розмежування, що проявляється при їх формулюванні та вживанні в науковій літературі. В межах сучасної політичної економії стає зрозуміло, що поглиблене вивчення інформаційної економіки можливе при дослідженні першооснов та рушійних сил господарства, де основними факторами розвитку стають професійна кваліфікація, яка базується на вмінні оперувати інформацією, творчих здібностях працівника на основі знань сітьових структур менеджменту та інформаційно-комунікаційних технологіях.

Дослідженням інформації та знань як джерел розвитку нової форми господарства займалися такі вчені, як: Д. Белл, О. Бузгалін, Дж. К. Гелбрейт, П. Друкер, В. Іноземцев, М. Кастельс, Й. Масуда, М. Порат, Т. Сакайя, Т. Стоуньєр, Е. Тоффлер, А. Турен, Ф. Уєбстер, Ж. Фурастьє та ін. На відміну від загальнометодологічного та теоретичного значення щодо розуміння досліджуваної проблеми в працях таких авторів, як: Г. Беккер, М. Блауг, К. Гріффін, Э. Денісон, Р. Кроуфорд, Ф. Махлуп, У. Петі, Дж. Стіглер, Т. Стюарт, У. Хадсон, Т. Шульц та інших розроблено концепції людського капіталу та його інтелектуальної складової, що розкривається через інформацію та знання, а також виявлення соціально-економічних умов формування і використання робочої сили.

Серед українських науковців, які дослідили окремі аспекти цієї проблеми, варто відзначити таких як: Ю. Бажал, В. Базилевич, А. Гальчинський, В. Геєць, Ю. Зайцев, А. Маслов, О. Мельник, Є. Ніколаєв, В. Савчук, Л. Федулова, А. Чухно та ін.

Але складність проблеми визначила неоднозначність та суперечливість підходів до визначення сутності інформації та знань як на загальнонауковому, так і на конкретно-економічному рівнях, а особливо в межах сучасної політичної економії. Також залишаються не дослідженими питання, пов'язані із продукуванням інформації, її перетворення в знання, а також виробництво нової інформації і нових знань.

Метою роботи є визначення сутності інформації та знань як ключових понять інформаційного суспільства в системі координат методологічної парадигми сучасної політичної економії.

Системні суперечності, що були частково вирішені в межах індустріального суспільства під впливом НТР знову проявилися в постіндустріальному суспільстві. Боротьба і подолання їх в умовах інформаційної революції породжує нові суперечності, що набирають своєї сили в інформаційному типі економіки та інформаційному суспільстві.

Ключовим поняттям інформаційного суспільства та інформаційної економіки є “інформація”. Отже, для наукового аналізу цього поняття та його змісту, необхідно виокремити її основні сутнісні характеристики.

На сьогоднішній день існує два концептуальних погляди на природу інформації. Перший – атрибутивна концепція інформації, відповідно до якої інформація є властивістю матеріальних речей, що відображає їх структуру або міру неоднорідності; другий – функціональна концепція інформації, яка розглядає сутність інформації як елемент комунікативних зв'язків в складних самоорганізованих системах. Відповідно до другого погляду на природу інформації у неживій природі її не існує [10, с. 15-20].

Нам більш виправданою, а головне застосованою для дослідження особливостей інформаційної економіки, здається останній погляд на сутність інформації.

У свою чергу функціональне розуміння інформації розглядається під трьома ракурсами. Відповідно до антропоцентричного – інформація є результатом антропосоціогенезу (вона можлива тільки в людському середовищі). Синергетична парадигма тлумачить інформацію як ступінь впорядкованості елементів системи. І останній, кібернетичний ракурс функціонального погляду на природу інформації керується тим, що інформаційні процеси присутні в будь-яких самокерованих (технічних, біологічних, соціальних та ін.) системах. Інформація тут виступає як комунікативне повідомлення, що знижує або усуває невизначеність.

Оскільки пізнавальна природа та механізм формування змісту понять “інформація” та “знання” спільні, то необхідно досліджувати їх у співвідношенні. В науковій та філософській літературі часто інформацію і знання ототожнюють, а особливо в тій, що стосується постіндустріальних та інформаційних тенденцій розвитку суспільства.

Так, Д. Белл писав, що “поняття “постіндустріальне суспільство” наголошує на центральному місці теоретичних знань як стрижня, навколо якого будуть організовані нові технології, економічне зростання та соціальна стратифікація” [1, с. 152]. Пізніше він виділяє три аспекти постіндустріального суспільства, важливі для розуміння телекомунікаційної революції в організації та обробці інформації та знань, в якій центральну роль відіграє комп'ютер: 1) перехід від постіндустріального суспільства до сервісного суспільства; 2) вирішальне значення кодифікованого теоретичного знання для здійснення технологічних інновацій; 3) перетворення нової “інтелектуальної технології” у ключовий інструмент системного аналізу та теорії прийняття рішень. При цьому Д. Белл розробляє інформаційну теорію вартості. Відповідно до неї, коли знання у своїй систематичній формі залучається до практичної переробки (у вигляді винаходу або організаційного удосконалення), то можна сказати, що саме знання, а не праця виступає джерелом вартості [2, с. 330].

Відповідно до суттєвих трансформацій, що відбиваються на економічній системі, Е. Тоффлер, зокрема, зазначає: “В минулому земля, праця і капітал були ключовими елементами виробництва. Завтра – а в багатьох галузях промисловості це завтра вже настало – інформація стане головною складовою” [17, с. 227].

Ф. Махлуп, в свою чергу, розглядав інформацію та знання як взаємозамінні, але водночас вказував, що “будь-яка інформація... є знання, хоча не будь-які знання можна назвати інформацією” [8, с. 44]. Подібної думки дотримувався й К. Ерроу [13].

Отже, необхідно чітко визначити сутність поняття “знання”. Його часто трактують як певного роду інтелектуальний продукт, утворений в результаті людського мислення (образного, символічного), що виражає певний зміст в значенні соціального виміру.

Таким чином, стає можливим співставлення знання та інформації в межах функціонального підходу. Зрозуміло, що з таких позицій поняття “інформація” нетотожне поняттю “знання”, а є її складовою.

Інформація відображає знання у формалізованому вигляді в процесі людського мислення та передається у відповідній кодифікованій формі, що властива певній інформаційно-комунікаційній системі. В умовах функціонування сучасних інтелектуальних систем поширення набуває символічно-цифрова кодифікація, яка не порушує описану вище взаємодію інформації та знання, але разом з тим дозволяє вивести процес обміну інформацією на новий рівень – спілкування у реальному часі, що не має географічних обмежень.

Існує і зворотній зв'язок знання та інформації, в економічній літературі такий погляд набирає поширення, в ньому інформація тісно пов'язується із даними. Так, просте, майже побутове розуміння інформації трактує її як певним чином впорядковані чи оброблені дані.

Т. Стоуньєр щодо цієї думки зазначає: “Існує таке поняття – “дані” – сукупність не пов'язаних між собою фактів. Дані можуть бути перетворені в інформацію шляхом аналізу, виявлення зв'язків, виділення найбільш важливих фактів, їх синтезу. В інформації більше цінності, ніж у даних; інформація – це дані, трансформовані у значиму форму для доцільного використання. Інформаційні блоки в свою чергу можуть бути шляхом обробки перетворені у цілісний корпус знання.

Поняття “дані”, “інформація”, “знання” часто використовуються довільно, взаємозамінно. Це пояснюється, зокрема, тим, що ті факти, які на одному рівні виступають як інформація, на більш високому можуть виступати як дані” [11, с. 396].

Виходячи з того, що дані – це вихідне поняття, що являє собою певні відомості, отримані шляхом вимірювання, спостереження, логічних чи арифметичних операцій. Вони є неструктурованими, не мають контексту і можуть не мати значення для їх користувача. З цього погляду, інформацією слід вважати дані, що були організовані (тобто структуровані) і таким чином наділені власним значенням. Тобто, це упорядковані, оброблені дані, виражені у формі певного повідомлення (рисунок, тексти, звукові чи світлові сигнали, електричні та різного роду нервові імпульси тощо). У свою чергу, знання – це “перевірений практикою результат пізнання дійсності, вірне її відображення у свідомості людини. Знання протилежне до незнання, тобто до відсутності перевіреної інформації щодо чого-небудь” [3].

Намагаючись сформулювати визначення інформації як саме економічного

поняття, на наш погляд слід враховувати, що інформація покликана зменшувати невизначеність щодо явищ і процесів певної сфери дійсності. Такі систематизовані дані містяться у свідомості людини і можуть зберігатися на певних матеріальних носіях (будучи при цьому за своєю природою не матеріальними). Це дає їм можливість переміщення за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і таким чином бути відтвореними і застосованими, що призводить до відокремлення (відчуження) творця інформації від свого творіння [4, с. 13].

Іншими словами, уточнюючи вищевикладене, поняття “інформація” можна охарактеризувати так:

- це систематизовані певним чином дані, що формуються у свідомості людини;
- ці відомості зменшують або усувають неповноту знань, невизначеність людини щодо навколишнього світу;
- такі відомості здатні “вплинути на вибір рішень у конкретній проблемній ситуації” [5];
- можуть зберігатися на певних матеріальних носіях (будучи при цьому за своєю природою нематеріальними) та передаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
- оскільки інформація нематеріальна, вона не може зазнати впливу фізичного зносу. Однак, оскільки вона зберігається на матеріальних носіях, фізичний знос останніх може призводити до втрати інформації [9, с. 8];
- ці відомості відокремлені від тих людей, які їх створили;
- вони можуть у будь-який час бути відтворені та застосовані людиною з метою досягнення певних цілей та задоволення її потреб.

Також виділяється головною відмінною ознакою інформації її корисність, що оцінюється суб'єктом за такими двома ознаками, як релевантність (інформація стосується проблемної ситуації) та новизна (інформація доповнює знання про проблемну ситуацію). Причому “проблемна ситуація – розходження між дійсним і бажаним станом, яке можна ліквідувати не в один спосіб. Тоді призначення інформаційних ресурсів полягає в усуненні невизначеності (свободи) вибору” [5].

Не менш важливі характеристики інформації описано також О. А. Красновою [7]. Вона вказує на такі ознаки цього явища:

- адекватність – відсутність впливу на інформацію (чи дані) чужі думки, відповідності її дійсному стану речей;
- достовірність, що пов'язана із виникненням сторонніх сигналів (шумів) при передачі інформації, які спотворюють останню;
- повнота – характеризує достатність інформації для прийняття рішень або для створення нової інформації на основі наявної;
- актуальність (своєчасність) – відповідність інформації даному моменту часу. Актуальність і повнота нерідко формує основу комерційної цінності певної інформації. Цікаво, що достовірність та адекватність, але не актуальність інформації може призвести до помилкових рішень.
- доступність – ступінь можливості отримати певну інформацію.

На думку Ю. В. Жолобова, на відміну від релевантності та новизни, що зазначалося вище, інші ознаки інформації є другорядними, менш суттєвими. Він також звертає увагу на те, що інформація ідеальна, а тому неприпустимо плутати її з носіями

інформації, які є матеріальними об'єктами.

Отже, на наш погляд, в економічному розумінні інформацію слід розглядати як дані щодо економічних явищ та процесів, що знижують або виключають невизначеність в господарській сфері, уможливають відчуження від авторів цих даних у вигляді комунікаційного повідомлення (кодифікована форма, що пов'язана із матеріальним носієм) та можуть бути відтворені з метою досягнення певних цілей і задоволення потреб.

Для остаточного розмежування інформації та знань необхідно зазначити, що знання людини – це перш за все її діяльність, а не якась річ, що має матеріальну форму; їх формування й існування безпосередньо пов'язані із інтелектуальною діяльністю людини. Іншими словами, знання – це інформація, що знаходиться безпосередньо у свідомості конкретної людини та здебільшого підтверджена результатами її практичної діяльності; “це та інформація, яку індивід або організація можуть трансформувати в дії” [12, с. 48].

Знання можуть мати символічний (письмовий, уречевлений) вираз – явні, кодифіковані знання (англ. *explicit, codified knowledge*) або являти собою досвід, талант, усвідомлення певного процесу і не мати символічного виразу – неявні знання (англ. *tacit knowledge*). Неявні знання в принципі не можуть набувати письмового виразу, оскільки “явні чи кодифіковані знання – це знання, які можна передати формальною, систематизованою мовою. З іншого боку, неявні знання мають особисту якість, через що їх важко формалізувати та передати” [15]. Поділ знань на явні та неявні залишається дискусійним, головним чином через те, що часто важко провести чітку межу між одним й іншим.

Останнім часом в економічних колах набирає розповсюдження підхід щодо сутності знання, особливо в межах теорії економіки знань, який розуміє під нею економічний актив. Відповідно, в такому випадку знання виступає сировиною виробництва і одночасно продуктом у вигляді інновації.

Також можна виокремити розуміння знання, орієнтуючись на його властивості, як суспільне благо, що володіє наступними характеристиками:

- по мірі використання не зменшується, а використання одним суб'єктом не заважає використанню іншими;
- практично неможливо для творця знання виключити із споживання осіб, що не сплатили доступ до нового знання [16].

Важливою особливістю знань є моральне зношення, яке набагато вище, ніж у інших видів ресурсів, оскільки, навіть всезагальні закони природи відображають дійсність доки не будуть отримані нові верифіковані знання. Цьому сприяє процес інформаційної революції, в умовах якого економічні суб'єкти отримують нові знання та нові технології, через що старі технології стають неактуальними і не потрібними.

Формування структури собівартості продуктів наукоємних галузей відрізняється від відповідної структури традиційних продуктів. Основна частка витрат йде на наукові дослідження та розробки зразків, в порівнянні із витратами на поточне виробництво.

З економічного погляду, знання є невід'ємною частиною праці, капіталу, інформації як незалежних виробничих ресурсів. Ці знання формують компетентність працівників підприємства, і останні в подальшому використовують їх у виробництві,

створюючи інновації. Чітко простежується, що економічні знання формуються у виробництві за допомогою наявної інформації. В той же час, іноді провести межу між інформацією та знаннями, відрізнити одне від одного практично неможливо, оскільки, один раз з'явившись, інформація у відтворювальному процесі може перетікати у знання, а потім знов у конкретну інформацію, і так до нескінченності. Однак, ґносеологічно інформація є первинною щодо знань: останні не можуть існувати за відсутності першої. Так само можливий і зворотній процес формалізації знання у вигляді інформації, на основі певних знань створюється інформація у певній кодифікованій формі.

Отже, відмінностями між знанням та інформацією (останню розуміємо у вузькому, прийнятному для економіки сенсі) слід вважати такі:

– інформація зберігається в уречевленій формі на матеріальних носіях, а знання міститься тільки в людині, його утворення, зберігання, передача, використання відбуваються у свідомості суб'єкта;

– знанню властива перевіреність практикою, що забезпечує адекватність у відображенні дійсності. Інформація може як адекватно відображати дійсність, так і випадково (неповна інформація) або навмисно її спотворювати (дезінформація);

– типологічна ознака: основою для утворення знань є оброблена людиною інформація, а остання є впорядкованими даними;

– знання як економічний ресурс взаємопов'язана з іншими факторами виробництва, на відміну від інформації, яка є одним із самостійних виробничих ресурсів;

– знання, на противагу інформації, як таке не може виступати товаром, об'єктом купівлі-продажу, а отже, можна говорити про ринок інформації та інформаційних ресурсів, але не про ринок знань;

– інформацію можна виразити за допомогою певних символів – образів, слів та речень, наборів символів у комп'ютерній базі даних тощо, знанню це невластиве;

– знання можна визначити як суспільне благо, з урахуванням того, що воно не зменшується в міру його використання, а оскільки інтелектуальна власність обмежує доступ до певної інформації, то тільки деяка частина інформації є суспільним благом.

Інформацію та знання на відміну від інших економічних ресурсів відрізняє самовідтворювальність (кількісне зростання в процесі використання), результатом якого є створення більшої кількості інформації та знання, ніж можна використати, та багаторазове застосування.

Разом з тим, слід зазначити, при відсутності рідкості та вичерпності знання можуть бути недостатніми, неповними чи неглибокими, що в тому числі може привести до несприйняття певної інформації чи неможливості скористатися новими знаннями. Отже, при частковому вирішенні обмеженості інформації та знання (вони стають доступними в умовах формування інформаційного суспільства) виникає проблема релевантності – виділення корисної та потрібної інформації. Виникає суперечність між необмеженістю наявної інформації та обмеженням в необхідному знанню та релевантної інформації.

Така природа прояву інформації та знання в економічній сфері дає нам право стверджувати, що відбувається відхід від економічної раціональності, орієнтація направлена на людиноцентричну господарську систему, рівноправне узгодження

економічних та позаекономічних чинників розвитку сучасної економіки, збагачення понятійного апарату політичної економії, поєднання каузального та суб'єктивного принципу дослідження економічних та соціальних явищ, все це парадигмально розширює економічну науку в сучасному політико-економічному аналізі.

Висновки. Незважаючи на те, що визначальна роль інформації та знання в сучасній економіці загальноновизнана, вони тільки поступово і дуже повільно стають загальноприйнятими поняттями сучасної політичної економії. На це є кілька причин. Загальноприйняте визначення інформації як наукової категорії відсутнє. Відповідно до вищевикладеного на науковому рівні багато хто із вчених не розмежовує поняття “знання” та “інформація” – питання тотожні і відмінні чітко не визначено в предметному полі економічної науки. Не зважаючи на те, що властивості інформації та знання є внутрішньо-суперечливими, вони якісно відрізняються від характеристик традиційних економічних факторів виробництва, що відображається у необмеженості, унікальності, невідтворювальності. Це слугує передумовами трансформацій в основі економічних відносин. Відповідно і потреби у все більшій мірі стають унікальними та мінливими, відходячи від утилітарного призначення. Все це впливає на адекватність на методологічному рівні системних політекономічних узагальнень і потребує внесення цих змін в предметне поле сучасної політичної економії.

Використані джерела:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – [Изд. 2-ое, испр. и доп.]. – М. : Academia, 2004. – CLXX. – 788 с.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе / под ред. П. С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330-335
3. Большая советская энциклопедия : В 30-ти тт. [Электронный ресурс] : [Веб-сайт]. – М. : Советская энциклопедия, 1969–1978 – Режим доступа до ресурсу : <http://bse.sci-lib.com/article047595.html> (дата звернення 07.06.2015) – Назва з екрана.
4. Годин В. В. Управление информационными ресурсами: 17-модульная программа для менеджеров “Управление развитием организации”. Модуль 17 / В. В. Годин, И. К. Корнеев. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 432 с.
5. Жолобов Ю. В. Социальная информация – определение понятия / Ю. В. Жолобов // Материалы пятой международной конференции “Библиотечное дело-2000: проблемы формирования открытого информационного общества”. – М., 2000. – С. 19-21.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
7. Краснова О. А. Свойства информации. [Электронный ресурс] / О. А. Краснова. – Режим доступа до ресурсу : <http://circ.mgpi.ru/works/65/KrasnovaOA/property/property.htm>. (дата звернення 13.04.2014 р.). – Назва з екрана.
8. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с.
9. Нижегородцев Р. М. Информационная экономика. Книга 2. Управление беспорядком: Экономические основы производства и обращения информации : [монография] / Р. М. Нижегородцев. – Москва – Кострома, 2002. – 173 с.
10. Николаев С. Б. Теорія інформаційної економіки: зміст і основні суперечності : дис. ... канд. екон. Наук : 08.00.01 / Николаев Свген Борисович ; ДВНЗ “КНЕУ” імені Вадима Гетьмана. – К., 2011. – 172 с.
11. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики / Т. Стоуньер // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 392-409.
12. Федулова Л. І. Концептуальні засади економіки знань / Л. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 2. – С. 37-59.

13. Эрроу К. Информация и экономическое поведение / К. Эрроу // Вопросы экономики. – 1995. – № 5. – С. 98-107.
14. Яровий А. М. Образне пізнання в контексті глобальних проблем сучасного інформаційного суспільства / А. М. Яровий // Мультиверсум. – К. : Український Центр духовної культури, 2006, № Вип. 58. – С. 14-24.
15. Nonaka I. The knowledge creating company / I. Nonaka // Harvard Business Review. – 1991. – Issue 69. – P. 96-104.
16. Stewart T. A. Intellectual capital: the new wealth of organizations / T. Stewart. – New York : Doubleday / Currency, 1997. – P. 278.
17. Toffler A. Previews and premises / A. Toffler. – Toronto, 1983. – P. 230.

Тытэнко О. А. Информация и знания как ключевые понятия современной политической экономики

В статье показано место и значение информации и знания как центральных понятий современной политической экономики для понимания сущности становления и развития информационной экономики и информационного общества. Исследованы качественно отличные от традиционных экономических факторов производства характеристики информации и знания, а также установлено различие между ними в экономическом смысле. Раскрыта взаимосвязь информации и знания через кодифицированную форму первой и обратная связь с помощью понятия "данные".

Ключевые слова: информация, знания, информационное общество, информационная экономика, политическая экономия.

Tytenko O. A. Information and knowledge as the key concepts of modern political economy

The article shows the position and the value of information and knowledge as central categories of modern political economy to understand the essence of the formation and development of the information economy and the information society. The difference in the characteristics of information and knowledge from traditional economic factors of production, and the distinction between them in economic terms have been investigated. The interrelation of information and knowledge through codified form of the first one and feedback using the concept of "data" have been solved.

Keywords: information, knowledge, information society, information economy, political economy.

МІКРОЕКОНОМІКА

УДК 331.108.4

Кагляк О. В.

Університет економіки та права "КРОК"

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Розглянуто та охарактеризовано сучасний стан процесів розвитку людських ресурсів на українських підприємствах. Систематизовано універсальні тенденції за різними критеріями окремо для провайдерів та замовників відповідних послуг. Запропоновано авторську оцінку ситуації у сфері розвитку людських ресурсів на підприємствах в умовах економічної та політичної кризи, розроблено оптимістичний прогноз на найближчі 5 років.